

QURILISH SANOATI KORXONALARI BOZORINING RIVOJLANISH XUSUSIYATLARI

**Umarov Tursunboy
Sayfidin o'g'li**

*AIQI "Tarmoqlar iqtisodiyoti" kafedrasasi asistenti
ekonometrika95@gmail.com*

Annotatsiya

Mazkur maqolada bugungi kunda qurilish sanoati korxonalarida boshqaruvning tashkiliy-iqtisodiy mexanizmlarini takomillashtirish, qurilish sanoati bozorining rivojlanish xususiyatlarining ilmiy - nazariy asoslanishi bo'yicha taklif va tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar:

qurilish sanoati, korxonalar, tashkiliy-iqtisodiy mexanizm, rivojlanish xususiyatlari.

Kirish. Bugungi rivojlangan raqobat sharoitida korxonalar faoliyatini takomillashtirish, iqtisodiyotning barcha soha va tarmoqlarida keng ko'lamli ishlarni amalga oshirish, sanoat tarmoqlarining rivojlanish xususiyatlarini o'rganish va takomillashtirish bo'yicha ilmiy amaliy tadqiqotlar olib borilmoqda.

Sanoatning barcha tarmoqlari rivoj topishida iqtisodiyotning ham o'zini beqiyos. Zero, iqtisodiyotning tarixdan shu vaqtgacha rivoj topishi juda muhim voqealarni o'zida mujassam qilmoqda.

Adabiyotlar sharhi. Sanoat ishlab chiqarishining tarixiy rivojlanishi va uning asosiy yakunlari to'g'risida so'z yuritilganda shuni ta'kidlash kerakki, hozirgi O'zbekiston hududida "uy sanoati" ning rivoji bundan 12-15 ming yil muqaddam meozolit davrida boshlangan. Bu davrda juda oddiy mehnat qurollari va buyumlari tayyorlangan [8].

Yangi tosh asri (neolit, miloddan avvalgi 5-ming yillikning boshi) davrida kemachilik, to'kimachilik vujudga kelgan [9]. Neolit davrining oxirida metall dan kuro l yasash boshlangan.

Arxeologik topilmalardan ma'lum bo'lishicha, miloddan avvalgi 3- ming yillikning oxiridayoq hozirgi O'zbekiston hududida yashagan aholi mis dan kuro l yasashni bilgan. Quldorlik tizimi (miloddan avvalgi 1-ming yillik o'rtalari, V asr) davrida mehnat qurollari yasash jarayonining taraqqiy etishi, metallga ishlov berishning takomillashuvi, hunarmandchilikni yuksalishiga, ayirboshlash va savdo-sotiq kuchayishiga olib keladi.

Feodalizm tuzumining boshlarida (VII-VIII asrlarda) Farg'ona bilan Sug'da oltin, mis, temir, ilqda ko'rg'oshin, kumush, oltin, Shaxrisabzda toshtuz qazib chiqarilgan.

XIV asrning 2-yarmida Amir Temur Samarqandda hokimiyatni qo'lga kiritib, markazlashgan davlatga asos soldi. Natijada davlatning iqtisodiy va ijtimoiy ravnaqiga yo'l ochildi. XV asrning oxiriga kelib Movaraunnaxrda yuzaga kelgan ziddiyatlar tufayli Temuriylar davlatining iqtisodiy negiziga putr yetadi va rivojlanish tuxtab qoldi.

XVI-XVIII asrlarda Buxoro, Xiva, Qo'qon xonliklarning vujudga kelishi iqtisodiyotning, shu jumladan, sanoat ishlab chiqarishining rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatdi.

XIX-asrga kelib Turkistonda xunarmandchilikda yog'och va metall o'ymakorligi, idishga naqsh solish, matolarga gul bosish, qurollarni badiiiy bezash rivojlandi. Bu asrning ikkinchi yarmida O'zbekiston hududiga taraqqiyot tezlashdi sanoat, ayniqsa ip gazlama sanoati rivoj topdi.

XX asr boshlarida ko'plab paxta tozalash, yog'-moy zavodlar qurilib ishga tushirildi. 1925-1926- yillarda elektrostansiyalar qurila boshladi. Birinchi bo'lib, Toshkent yaqinida qurilgan Bo'zsu gidroelektrstansiyasi, 1926 yil 1-mayda ishga tushirildi. Samarqand, Buxoro, Qo'qon, Termiz va Asaka shaharlarida issiqlik stansiyalari ham qurila boshlandi. Bunday elektrstansiyalar soni 1930 yilda 30 ga yetdi. O'sib borayotgan energetika bazasi bir qancha yangi sanoat korxonalarini qurishga imkoniyat yaratadi.

Ikkinchi jahon urushigacha bu yerda: 500 dan ortiq sanoat korxonalarini, jumladan, «Tashselmash», Toshkent to'qimachilik kombinati, Chirchiq elektrokimyo kombinati, Kattaqo'rg'on yog' zavodi, Bekobod va Quvasoy sement korxonalarini qurildi. Neft va rangli nodir metallar qazib chiqarish, qurilish sanoat mahsulotlarini tayorlash rivoj topdi.

Urush boshlanishi bilan Respublika xalq xo'jaligi, jumladan, sanoat ishlab chiqarishi harbiy maqsadlarga qaratildi. Bu yerda nemis fashistlari egallab olgan hududlardan 100 ga yaqin sanoat korxonalarini ko'chirib keltirildi va ular qisqa vaqt ichida to'la quvvat bilan ishlay boshladi. 1941- 1945 yillar davomida Respublikang industrial taraqqiyoti GES lar qurish bilan energetika bazasini kuchaytirish, qishloq xo'jaligi, aholi va front ehtiyojlarini qondiradigan zavod va fabrikalarni qurish yo'lida jaddal ishlar olib borildi. Bu davrda 280 ta yirik, o'rta va kichik korxonalar qurilib, ishga tushirildi.

Urushdan keyingi yillarda ham sanoat taraqqiyotiga e'tibor qaratilgani sababli uning bir qancha yangi tarmoqlari va korxonalar vujudga keldi. Traktorsozlik, liftsozlik, elektrotexnika sanoati, gaz ishlab chiqarish, uy-ro'zgor buyumlari tayyorlash, qurilish sohalarini, yig'ma temir-beton va keramika sanoati vujudga keldi. Yengil sanoatning trikatay, chinni ishlab chiqarish sohalarini shakllandi. Oziq-ovqat sanoatining tarkibiy qisimlarida anchagina o'zgarishlar ro'y berdi. O'tgan asrning 90- yillariga kelib, bu tarmoqdagi yirik va o'rta korxonalarini 300 dan ortdi.

Tahlil va natijalar. Sanoatni joylashtirishda ro'y beradigan tub o'zgarishlarning iqtisodiy samaradorligini ko'pgina ko'rsatgichlar yordamida hisobga olinadi. Lekin, bu o'zgarishlarning bir qismini miqdor jihatdan o'lchash mumkin emas, chunki ular siljishlarning sifat jihatidan natijasini ko'rsatadi. Bular qatorida yangi hududlarning juda katta foydali qazilma resurslarini sanoatda foydalanish uchun ishga tushirish, ilgariga nisbatan qoloq hududlarning industrial va agrar hududlarga bo'linishini yo'qotish va shu kabilar kiradi. Sanoat joylashishiga siljishlarning iqtisodiy samaradorligini miqdor jihatdan hisoblashda birinchi navbatda xalq xo'jaligiga sarflangan kapital mablag'lar samaradorligini oshirish ko'zda tutiladi. Sanoatni joylashtirishdagi siljishning iqtisodiy

samaradorligining aniqlashning muhim ko'rsatkichlaridan yana biri mehnat unumdorligining oshishidir.

Respublikaning markaziy hududlarida joylashgan bir qator tarmoq korxonalari boshqa hududlardagi korxonalariga nisbatan yuqoriroq mehnat unumdorligiga ega. Lekin boshqa hududlarda qurilayotgan korxonalar nafaqat iqtisodiy, balki ijtimoiy muommalarni ham hal etadilar. Sanoatni joylashtirishning iqtisodiy samaradorligini aniqlaydigan yana bir ko'rsatkich-mahsulot tannarxidir. Boshqa hududlarda joylashgan korxonalar mahsulotning tannarxi rivojlangan hududlaridagi korxonalaridan birmuncha past bo'lishi mumkin. Lekin bunday yo'qotish mamlakat miqyosida amalga oshirilayotgan iqtisodiy-ijtimoiy taraqqiyot tufayli barham topadi.

Bozor iqtisodiyotiga o'tish munosabati bilan amalga oshirilgan anchagina siljishlar bilan birga, mustaqillikka erishilguncha mamlakat qurilish sanoatini joylashtirishida yo'l qo'yilgan qator kamchiliklar hali ham to'la barham topgani yo'q. Hududlar ichra va hududlararo birlashuvlarda ham bir qator muammolar mavjud. Bularning barchasi qurilish sanoat mahsulotlarining asosiy turlarini, xomashyo va yoqilg'ini nihoyatda uzoq va qarama-qarshi taraflarga tashish zaruriyatini tug'dirishi, xom ashyolarning o'z vaqtida va sifatli yetkazib berilmasligi, xom ashyolarni tashishdagi muammolar natijasida ijtimoiy mehnat unumdorligi ko'tarilishi salbiy ta'sir ko'rsatmoqda. Shu bois bozor iqtisodiyotining keying bosqichiga o'tish davrida sanoatni oqilona joylashtirish masalasiga katta e'tibor berish kerak.

Xulosa va takliflar. Qurilish sanoatini joylashtirish borasidagi muammolarni hal etish uchun quyidagi takliflarga alohida e'tiborni qaratish zarur:

- respublikada ishlab chiqarish kuchlarini rivojlantirish bozor sharoitiga mos ravishda olib borilishi, uning tabiiy boyliklaridan oqilona va samarali foydalanish hamda kooperativlashtirish afzalliklaridan to'la-to'kis foydalanish;
- kichik va o'rta biznesga tegishli qurilish sanoat korxonalarini qishloq joylarda faoliyatini takomillashtirish, bu orqali urbanizatsiya darajasini oshirish;
- sanoat obyektlarining qurilish muddatini qisqartirish va ulardan foydalanish xarajatlarini keskin kamaytirish;
- tabiat va atrof-muhitni muhofaza qilish sharoitlarini yaratish va boshqalar.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yhati.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 7 -evraldagi PF-4947-sonli "O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasi to'g'risida" gi Farmoni \ lex.uz

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 -yil 29 -noyabrdagi PF-5264-sonli "O'zbekiston Respublikasi Innovasion rivojlanish vazirligini tashkil etish to'g'risida" gi Farmoni \ lex.uz

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 22-yanvardagi «Faol tadbirkorlik, innovasion g'oyalar va texnologiyalarni qo'llab-quvvatlash yili» da amalga oshirishga oid davlat dasturi to'g'risida» gi PF-5308-son Farmoni \ lex.uz

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 21-sentabrdagi PF-5544-son «2019–2021-yillarda O'zbekiston Respublikasini innovasion rivojlantirish strategiyasi» gi farmoni \ lex.uz

Mirziyoyev SH. M. Erkin va farovon, demokratik O'zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti lavozimiga kirishish tantanali marosimiga bag'ishlangan Oliy Majlis palatalarining qo'shma majlisidagi nutq /SH.M. Mirziyoyev. - Toshkent: «Uzbekistan» NMIU, 2016. -56.

Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz. / Sh. M. Mirziyoyev.- Toshkent: "O'zbekiston", 2017. - 488 b.

O'zbekiston tarixi. 3-kitob. Mustaqil O'zbekiston tarixi.T.Sharq. 2011.